

بررسی وتبین "فضیلت حج بر انفاق و صدقه" از دیدگاه روایات، سیری در منابع تاریخی فقهی

اعظم رضانی

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران

عباسعلی حیدری (نویسنده مسئول)

استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران،

aa-heidari@iau-arak.ac.ir

محمود قیوم زاده

استاد گروه معارف و حقوق، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران

فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ (شایا) ۲۰۰۸-۲۰۲۱ سال ۱۸ شماره ۶۸ - صفحه ۱۲۹-۱۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۲

چکیده

حجّ خانه‌ی خدا در تمام عمر، تنها برای یکبار بر کسانی که دارای شرایط آن باشند واجب است و تخلف از این واجب نیز، چون دیگر واجبات به هیچ بهانه‌ای مجاز نیست. بنابراین، کسانی که دارای شرایط حج (بلوغ، عقل، استطاعت) باشند، حج تمتع بر آن‌ها واجب است و حتماً باید شخصاً به حج بروند و با صرف پول در راه‌های غیر یا اعزام دیگران به حج، این واجب از آن‌ها برداشته نمی‌شود. اما در مورد حج مستحب، آن‌چنان که از روایات استنباط می‌شود این است که حج برتر از هر انفاق و صدقه‌ایست. و نمی‌توان گفت به حج نروید و به فقرا کمک کنید. البته در ارتباط با تمام اعمال مستحب، از جمله حج و عمره مستحب، یک اصل کلی وجود دارد مبنی بر این که هر عملی از اخلاص بیشتری برخوردار باشد، ثواب بیشتری را به دنبال خواهد داشت. هر فردی، اعمال مستحب (و حتی واجب) خود را می‌تواند با انگیزه‌های متفاوتی انجام دهد. گاهی حاجی سفر حج و عمره را بدین جهت می‌رود که در میان مردم، به عنوان انسانی متدین شناخته شود، یا اینکه در تعداد چنین سفرهایی به رقابت برخیزد و یا برای تفریح و تفرج و تجارت باشد. یقیناً چنین حجی، مورد پذیرش نخواهد بود و پیشوایان دینی ما نیز به این نکته اشاره فرموده‌اند. از این رو پژوهش «بررسی وتبین "فضیلت حج بر انفاق و صدقه" از دیدگاه روایات؛ سیری در منابع تاریخی فقهی» سیری معنوی است و نمایشگر بندگی محض خدا و جستجوی عاشقانه معبود، که حاجی از همان آغاز، وقتی به نیت حج از خانه و کاشانه اش خارج می‌شود و تا میقات و احرام و طواف و سعی و عرفات و مشعر و منا، همه جا خدا را می‌جوید و از سوی دیگر تمرینی است برای خودسازی و تزکیه نفس و زدودن هرچه که موجب خودآرایی است و در نهایت می‌توان گفت: حج، بازسازی پایگاه توحید به دست حضرت ابراهیم خلیل است که در این راستا، بت شکنی‌ها، فداکاری‌ها، ایثارگری‌ها، هجرت‌ها و... جلوه گر می‌شود.

کلید واژه‌ها: حج، صدقه، انفاق، فضیلت.

مقدمه

حج همانند سایر اعمال، به خودی خود، از ارزش ویژه‌ای برخوردار بوده و در موقعیت عادی، نباید به دنبال مقایسه آن با دیگر اعمال بود، همانگونه که ما در حالت عادی نباید به دنبال مقایسه احترام به والدین با نماز شب باشیم، چون هر دوی آنها دارای ارزش مستقلی می‌باشند. البته، ممکن است انسان در طول زندگی خود با موقعیت‌هایی مواجه شود که تنها یکی از دو کردار نیک، برای او ممکن بوده و بخواهد بداند که عمل به کدام یک از آنها، ارزش بیشتری دارد؟ در این ارتباط، ابتدا باید بدانیم که عقل و دانش هر انسانی، اگر منصفانه به کار گرفته شود، بهترین کمک را در برطرف نمودن این تردیدها خواهد نمود و اصولاً بر اساس تعالیم پیشوایان دینی، رفتاری که در انطباق با عقل و دانش باشد، پذیرفته خواهد شد و گرنه، نه حج، نه صدقه و نه هیچ کردار به ظاهر نیک دیگری که پشتوانه عقلی نداشته باشد، فایده‌ای نخواهد داشت.

البته طبیعی است که هر شخصی به اندازه توانایی‌های خود، خواهد توانست بهره‌های لازم را از این عبادت بزرگ الهی دریافت نماید. بنابراین، تداوم حج و عمره برای انسان‌ها، معنویتی را برایشان به دنبال خواهد آورد که حصول آن از راه‌های دیگر، ناممکن و یا بسیار دشوار خواهد بود.

تبیین عدم کفایت پرداخت صدقه به جای حج

حج یکی از بارزترین و ظاهرترین برنامه‌های جهان شمول اسلام است و چون اسلام، تنها دینی است که از طرف پروردگار عالم نازل شده و تنها مکتبی است که در بردارنده تمام کمالات انسانی است و یگانه دینی است که تمام ادیان غیر اسلامی را تحت الشعاع قرار داده و بر همه آنان چیره گشته است و در تمام پهنه جهان، قابل اجرا و در تمام گستره زمین مورد استفاده خواهد بود؛ بنابراین، باید گفت: حج یک فریضه الهی است که هیچ عمل مستحبی همچون صدقه و انفاق نمی‌تواند جایگزین آن شود.

کلینی در بحث افضلیت حج بر صدقه و انفاق آورده است:

سَعِيدِ السَّمَانِ قَالَ كُنْتُ أَحْجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ فَلَمَّا كَانَ فِي سَنَةِ شَدِيدَةٍ أَصَابَ النَّاسَ فِيهَا جَهْدٌ فَقَالَ لِي أَصْحَابِي لَوْ نَظَرْتُ إِلَى مَا تُرِيدُ أَنْ تَحْجَّ الْعَامَ بِهِ فَتَصَدَّقْتَ بِهِ كَانَ أَفْضَلَ قَالَ فَقُلْتُ لَهُمْ وَ تَرَوْنَ ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَتَصَدَّقْتُ تِلْكَ السَّنَةَ بِمَا أُرِيدُ أَنْ أَحْجَّ بِهِ وَ أَقَمْتُ قَالَ فَرَأَيْتُ رُؤْيَا لَيْلَةَ عَرَفَةَ وَ قُلْتُ وَ اللَّهُ لَا أَعُودُ وَ لَا أَدْعُ ...

سعید سمان می گوید: «من همه ساله به حج مشرف می شدم؛ در یک سالی که مردم دچار قحطی و سختی شدند، دوستان من گفتند: اگر امسال هزینه سفر را در راه خدا صدقه دهی از حج افضل و برتر است. من به آن‌ها گفتم شما مطمئن هستید؟ گفتند آری، من هم هزینه سفر حج را به مستمندان داده و آن سال در خانه ماندم، لیکن در شب عرفه خوابی دیدم که در نتیجه از کار خود پشیمان شده و با خود گفتم از این پس به سخن کسی گوش نمی‌دهم و حج خانه خدا را ترک نمی‌گویم... سال بعد به حج رفته و در منا خدمت امام صادق(ع) رسیدم و داستان خود را شرح دادم، حضرت پس از بیان مطالبی سه مرتبه فرمود: «و آئی له مثل الحج؟» انسان با کدام طاعت دیگر می‌خواهد به پاداش حج دست یابد؟^۱

در باب عدم کفایت پرداخت صدقه به جای حج، کتب فقهی از جمله وسائل الشیعه، اصول کافی، تهذیب الاحکام و... روایاتی را بیان کرده اند که براین فریضه الهی تاکید می‌کند، برخی از آن روایات عبارتند از:

* عن أبي عبد الله ع عن أبيه عن آبائه ع أن رسول الله ص لقيه أعرابي فقال له يا رسول الله - إنني خرجت أريد الحج ففاتني و أنا رجل مميل فمرني أن أصنع في مالي ما أبلغ به مثل أجر الحاج فالتفت إليه رسول الله ص فقال انظر إلى أبي قبيس - فلو أن أبا قبيس لك ذهبه حمراء أنفقته في سبيل الله ما بلغت ما يبلغ الحاج ثم قال إن الحاج إذا أخذ في جهازه لم يرفع شيئاً و لم يضعه إلا كتب الله له عشر حسنات و محاعنه عشر سيئات و رفع له عشر درجات فإذا ركب بعيره لم يرفع خفا و لم يضعه إلا كتب الله له مثل ذلك فإذا طاف بالبيت خرج من ذنوبه فإذا سعى بين الصفا و المروة خرج من ذنوبه فإذا وقف بعرفات خرج من ذنوبه فإذا وقف بالمشعر الحرام خرج من ذنوبه فإذا رمى الجمار خرج من ذنوبه قال فعند رسول الله ص كذا و كذا موقفا إذا وقفها الحاج خرج من

ذنوبه ثم قال أنى لك أن تبلغ ما يبلغ الحاج قال أبو عبد الله ع و لا تكتب عليه الذنوب أربعة أشهر و تكتب له الحسنات إلا أن يأتي بكبيره. ۲

از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: مردی از صحرا نشینان عرب، پیامبر اکرم را دید و عرض کرد یا رسول الله من از اهل و عیالم جدا شده و آهنگ حج کردم اما فرصت را از دست دادم و نتوانستم به این زیارت مشرف شوم. من مرد ثروتمندی هستم. دستور بده تا بوسیله مال و ثروتم کاری کنم که اجر این عبادت نصیبم شود. امام (ع) فرمودند: به کوه ابو قبیس نگاه کن اگر این کوه تماماً طلای سرخ باشد و از آن تو باشد و در راه خدا انفاقش کنی نمی توانی به ثوابی که متوجه یک حج گزار شده است نائل شوی. سپس فرمودند: حج گزار هنگامی که اقدام آماده شدن برای سفر حج می کند هیچ چیزی را از زمین بلند نکرده و بر زمین نمی گزارد مگر ده حسنه برایش نوشته می شود و ده گناهش محو می شود و مقامش در پیشگاه خداوند ده درجه بالا می رود. هنگامی که خانه خدا را طواف کرد از گناهانش بیرون می رود. هنگامی که سعی بین صفا و مروه را به جای می آورد از گناهانش بیرون می رود. هنگامی که در عرفات توقف کرد از گناهانش بیرون می رود. هنگامی که سنگ را به سوی شیطان افکند از گناهانش بیرون می رود. امام (ع) فرمود: پیامبر (ص) همچنان مواقف مختلف حج را بر شمرد و در مورد هر یک فرمود که حج گزار از گناهانش بیرون می رود، سپس پیامبر (ص) فرمودند: تو چگونه می توانی به چنین پاداشی دست یابی؟ آنگاه امام (ع) فرمود: گناهان او تا چهار ماه نوشته نمی شود مگر اینکه مرتکب گناه کبیره شود.

* عن عبد الله بن مسكان عن إسماعيل بن جابر عن أبي بصير و عن إسحاق بن عمار عن أبي بصير و عثمان بن عيسى عن يونس بن ظبيان كلهم عن أبي عبد الله ع قال: صلاة فريضة أفضل من عشرين حجة و حجة خیر من بیت من ذهب يتصدق به حتى لا يبقى منه شيء. ۳

راوی می گوید که امام صادق (ع) فرمود: نماز واجب از بیست حج مستحبی بهتر است و حج مستحبی از خانه ای پر از طلا که همه آن طلاها را در راه خدا صدقه داده باشی بهتر است در حالی که چیزی از طلاها هم باقی نمانده باشد.

* عن أبی بصیر قال سمعت أبا عبد الله ع يقول درهم فی الحج أفضل من ألفی ألف درهم فیما سوی ذلك من سبیل الله. ٤

ابوبصیر می گوید: شنیدم از امام صادق (ع) که می فرمود: یک درهم انفاق در راه حج بهتر از انفاق دو هزار هزار (میلیون) در غیر حج از راههای خدایی دیگر.

* سعید السمان أنه قال لأبى عبد الله ع فی حدیث أبیها أفضل الحج أو الصدقة فقال ما أحسن الصدقة ثلاث مرات قال قلت: أجل فأیها أفضل قال ما يمنع أحدکم من أن یحج و یتصدق قال قلت: ما یبلغ ماله ذلك و لا یتسع قال إذا أراد أن ینفق عشرة دراهم فی شیء من سبب الحج أنفق خمسة و تصدق بخمسة أو قصر فی شیء من نفقته فی الحج فیجعل ما یحبس فی الصدقة فإن له فی ذلك أجرا قال قلت: هذا لو فعلناه لاستقام قال ثم قال و أنى له مثل الحج فقالها ثلاث مرات إن العبد لیخرج من بینه فیعطى قسما حتی إذا أتى المسجد الحرام طاف طواف الفریضة ثم عدل إلى مقام إبراهيم ع فصلی رکعتین فیأتیة ملک فیقف عن یساره فإذا انصرف ضرب بیده علی كتفه فیقول یا هذا أما ما مضى فقد غفر لك و أما ما تستقبل فخذ. ٥

راوی می گوید در حدیثی از امام صادق (ع) پرسیدم کدام یک از این دو افضل است؛ حج یا صدقه؟ امام سه بار فرمودند صدقه بسیار خوب است. عرض کردم بله اما کدام یک با فضیلت تر است؟ امام فرمود: چه اشکالی دارد که هم حج به جا آورید و هم صدقه دهید. پرسیدم: اگر مالش به این مقدار نرسد و این قدر وسعت ندارد. امام فرمود: اگر می خواهد ده درهم خرج حج کند، پنج درهم برای آن کنار بگذارد و پنج درهم را صدقه بدهد یا اینکه در هزینه مقداری صرفه جویی کند و آن مقدار را در راه خدا صدقه دهد که این کار اجری است. گفتم: در این صورت هر دو انجام می شود. کجا چنین چیزی جایگزین می شود؟ هنگامی که بنده از خانه اش خارج می شود و به مسجد الحرام می رسد طواف واجبش را انجام می دهد و در مقام ابراهیم دو رکعت نماز به جا می آورد فرشته ای در جانب چپ او می ایستد هرگاه نمازش تمام شد بر کتف او می زند و به او می گوید آنچه تا به حال گذشته مورد بخشش قرار گرفت اما نسبت به آینده تلاش و جدیت کن.

* عن أبی عبد الله قال: قلت لأبى عبد الله ع إن ناسا من القصاص یقولون إذا حج رجل حجاً ثم تصدق و وصل کان خیرا له فقال کذبوا الحدیث. ٦

راوی می گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم عده ای از داستان سرایان می گویند: اگر کسی یک حج به جایی آورد و به جای رفتن مکرر حج، صدقه بدهد و صلّه رحم به جا آورد کار بهتری انجام داده است، حضرت فرمودند: دروغ می گوید.

واکاوی عدم کفایت پرداخت صدقه به جای حج

طبیعی است که هر شخصی به اندازه توانایی‌های خود، خواهد توانست بهره‌های لازم را از این عبادت بزرگ الهی دریافت نماید. بنابراین، تداوم حج و عمره برای انسان‌ها، معنویتی را برایشان به دنبال خواهد آورد که حصول آن از راه‌های دیگر، ناممکن و یا بسیار دشوار خواهد بود. واضح است که اگر برگزاری مراسم حج بنا به مصالحی در مدتی دچار مشکل شود، ولی امر مسلمین می‌تواند برای تعطیلی آن تدابیری بیندیشد، چنان که در سال ۱۳۶۶ نیز امام راحل عظیم الشان ملت ایران دستور به عدم برگزاری برای مدتی دادند و بعد از فراهم شدن بستر اعزام زوار بیت الله الحرام، نظام مقدس جمهوری اسلامی دوباره این فریضه الهی را اقامه نمود، اما این موضوع از مسأله زیر سؤال بردن اصل این فریضه و یا سست کردن اعتقاد به اصل حج کاملاً جداست. گاهی دیده می‌شود که برخی از سر ناآگاهی و یا خدای ناکرده مخالفت با دستورات دینی مدعی می‌شوند که به جای برگزاری حج به فقرا رسیدگی شود. این حرف غلطی است، چرا که رسیدگی به فقرا در دین جای خود را دارد ولی این امر به معنی تعطیل کردن دیگر دستورات دینی مانند حج نیست. باید توجه داشت که اهمیت یک مسأله دینی را باید از دین اسلام برداشت کرد، نه اینکه بر اساس سلیقه انفاق به فقرا را بالاترین کار و حتی بالاتر از حج بدانیم. با مراجعه به روایات مختلف درمی‌یابیم که فریضه حج با دستورات دینی دیگری مانند انفاق در راه خدا همسنگ و برابر نیست. بر این اساس، مومنان و متدینانی که فریضه حج به واسطه آنان اقامه می‌شود باید توجه داشته باشند که مبدا تحت تاثیر برخی از تبلیغات قرار گیرند که گاهی این تبلیغات هدفمند از سوی افرادی است که خود اعتقادی به دین اسلام ندارند و تلاش می‌کنند تا به بهانه‌های مختلف هر یک از دستورات دینی ما را تضعیف کنند. این که آل سعود در اداره حج جنایت‌کارانه عمل می‌کنند، امری بدیهی است ولی این بهانه

نباید اصل حج را تضعیف کند و ایمان به وجوب آن را متزلزل سازد. حتی اگر شرایط در زمانی اقتضاء آن را داشته باشد که برای مدتی افراد به حج نروند باز هم نباید این فریضه الهی کم اهمیت تلقی شود و تصور شود که انفاق و صدقه و ... می تواند جای آن را بگیرد . بنابراین باید گفت که حج از جمله دستورات اسلامی است که دو ویژگی فردی و اجتماعی مهم را به دنبال دارد:

الف : ویژگی فردی آن، ایجاد نوعی رشد معنوی در انسان‌هاست که به سختی می توان آن را در رفتارهای مستحب دیگر جستجو نمود. و به همین خاطر است که فضیلت حج از فضیلت بسیاری از اعمال بیشتر است.

ب : ویژگی اجتماعی حج، برقرار ماندن مرکزیت واحدی برای تمام مسلمانان است، بگونه‌ای که این مرکز الهی، هیچ‌گاه نباید تعطیل و یا تضعیف شود.

ابراهیم بن میمون برای به صادق(علیه السلام) عرض کرد: در حضور ابوحنیفه نشسته بودم مردی آمد و از او پرسید: کسی که حج واجب را انجام داده، آیا باز هم اگر به حج برود، بهتر است یا آن‌که با هزینه حج، بنده‌ای خریده او را در راه خدا آزاد کند؟ ابوحنیفه پاسخ داده بود: آزاد کردن بنده بهتر است.

امام صادق(علیه السلام) فرمودند: به خدا سوگند که ابوحنیفه دروغ گفته و فتوای ناحقی داده است، به خدا سوگند که حج خانه‌ی خدا بهتر است از خریدن و آزاد کردن یک بنده و بنده دیگر تا برسد به ده بنده، سپس فرمود: وای بر ابوحنیفه! آزاد کردن کدام بنده به طواف کعبه و سعی صفا و مروه و فیض عرفه و سرتراشیدن و رمی جمرات خواهد رسید؟! اگر آن‌گونه که ابوحنیفه گفته، باشد

و این مطلب شهرت پیدا کند مردم حج خانه‌ی خدا را تعطیل خواهند کرد.۷

صاحب عروه در باره استحباب تکرار حج و عمره به قدر توان می نویسد :

و يستحبّ تکرار الحجّ و العمرة و إدمانهما بقدر القدرة، فعن الصادق علیه السلام: «قال رسول اللّٰه صلی الله علیه و آله و سلم: تابعوا بین الحجّ و العمرة فإنهما ینفیان الفقر و الذنوب، كما ینفی الکبیر خبث الحديد». و قال علیه السلام: «حجّ تترى و عمره تسعی یدفعن عیلة الفقر و میتة السوء». و قال

علی بن الحسین علیه السلام: «حَجُّوا و اعْتَمَرُوا تَصِحَّ أَبْدَانُكُمْ و تَتَّسِعَ أَرْزَاقُكُمْ، و تَكْفُونَ مَوْئِنَهُ عِيَالِكُمْ»^۸

مستحب است تکرار حج و عمره و ادامه دادن به قدر قدرت، پس از حضرت صادق علیه السلام است: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: پی در پی حج و عمره انجام دهید پس این دو تهیدستی و گناه را بر طرف می‌کنند آن‌گونه که دم آهنگری زوائد از آهن می‌زداید. و حضرت علیه السلام فرموده است: حج پی در پی و عمره‌ای که به آن همت می‌شود، اشکال فقر و مرگ بد را دور می‌کنند. و علی بن حسین علیه السلام فرموده است: حج گذارید و عمره بجا آورید بدن‌هایتان صحت می‌یابد و روزی شما وسعت یافته و مؤونه خانواده‌تان کفایت می‌شود.

احکامی که از مجموع روایات و تحلیل فقها در این مبحث می‌توان استخراج کرد عبارتند از:

حج فریضه واجب الهی است که جایگزین ندارد.

حج افضل بر صدقه و انفاق است.

در حج ریا و خودنمایی نیست.

مجموع روایات و آرای فقها مستدل بر این مطلب است که حج یک فریضه واجب الهی است که هیچ عملی نمی‌تواند جایگزین آن گردد. و در این مبحث هیچ اختلاف نظری بین فقها نیست. البته ممکن است با توجه به فضیلت بالایی که هر یک از حج و صدقه از آن برخوردار هستند، این سؤال برای بسیاری پیش می‌آید که کدام یک از آن‌ها افضل از دیگری است؟ مکرراً به حج رفتن بهتر است یا صدقه دادن پول آن و رفع نیاز افراد محتاج؟ پاسخ این سؤال از روایات متعددی که در این باب آورده شده کاملاً واضح است.

پاسخ این سؤال در تحریر الوسیله نیز به وضوح چنین آمده است:

«یستحب كثرة الإنفاق في الحج، و الحج أفضل من الصدقة بنفقته»^۹.

زیاد پول خرج کردن برای حج مستحب است و حج رفتن نسبت به صدقه دادن هزینه آن از فضیلت بیشتر برخوردار است.

حضرت امام خمینی(ره) احیاگر حج ابراهیمی در پیامی به حجاج بیت الحرام فرمود: «اندیشمندان و غواصان و درد آشنایان امت اسلامی اگر دل به دریای معارف آن بزنند... از صدف این دریا، گوهرهای هدایت و رشد و حکمت و آزادگی را بیشتر صید خواهند نمود و از زلال حکمت و معرفت آن تا ابد سیراب خواهند گشت.»^{۱۰}

آثار و برکات حج

یکی از مواردی که بطور واضح دلالت بر اهمیت حج دارد پاداش فراوانی است که در روایات بیان شده از جمله:

محمدبن قیس از امام باقر (ع) روایت کرد که مردی از انصار خدمت رسول الله رسید تا سؤالی نماید... پیامبراکرم فرمود همین که بسوی حج راه افتادی و سوار بر راحله شدی و گفتی بسم الله و الحمد لله بعد حرکت نمودی بدانکه هر قدمی که بر می‌داری و به زمین می‌گذارد ده حسنه ثبت و ده گناه محو می‌گردد و همینکه احرام بستنی و لبیک گفتی برای هر لبیک ده حسنه ثبت و ده سیئه محو می‌شود، هنگامی که ۷ دور طواف نمودی برای تو نزد خدا پیمانی هست که در روز قیامت حیا می‌کند تو را عذاب کند وقتی که دو رکعت نماز طواف پشت مقام ابراهیم بجا آوردی برای تو دو هزار حج مقبول هست، زمانی که سعی کردی اجر تو مثل کسی است که پیاده از شهر و آبادی خود حج انجام و مثل اجر کسی که ۷۰ بنده را آزاد کرده باشد و همین که در عرفات تا غروب توقف نمودی گناهان تو هر چند به عدد ریگ بیابان و یا عدد ستارگان یا قطره‌های باران باشد خدا همه را می‌آمرزد، هنگامی که به شیطان سنگ زدی برای تو به هر عدد سنگ ریزه ده حسنه در آینده عمرت نوشته می‌شود، زمانی که سرت را تراشیدی برای تو به تعداد هر موئی، حسنه‌ای در آینده عمرت می‌نویسند وقتی که گوسفند یا شتر را قربانی نمودی برای تو به اندازه هر قطره خون، حسنه‌ای خواهد بود، هنگامی که از منی برگشتی و خانه خدا را زیارت کردی و دو رکعت نماز

طواف بجا آوری فرشته‌ای به پشت تو می‌زند که خداوند آنچه که در گذشته انجام دادی و آنچه که تا ۱۲۰ روز دیگر از تو سر می‌زند بخشید. ۱۱.

عن السکونی عن ابی عبدالله (ع) ان الله عزوجل لیغفر للحاج و لاهل بیت الحاج و لمن یتسفر له الحاج. ۱۲.

حتی به احترام حاجی گناهان بستگان او و هر کسی که حاجی برای او استغفار نمود آمرزیده می‌گردد.

بلکه گناهان مؤمنین اهل آبادی نیز به احترام حاجی آن آبادی بخشیده خواهد شد چنانکه امام صادق (ع) فرمود: ما من رجل من اهل کوره وقف بعرفه من المؤمنین. ۱۳.

از موارد دیگر آثار و برکات حج می‌توان به حق شفاعت نمودن حاجی و اینکه شفاعت او مورد پذیرش واقع می‌شود یعنی نه تنها خودش اهل بهشت می‌شود بلکه دیگران را هم می‌تواند با شفاعت وارد بهشت کند،

اشاره نمود.

امام باقر (ع) می‌فرماید: الحاج و المعتمر و فدائه ان سألوه اعطاهم و ان دعوه اجابهم و ان شفعاوا شفعمهم. ۱۴.

رفع یک شبهه

گاهی دیده می‌شود که برخی از سر ناآگاهی و یا خدای ناکرده مخالفت با دستورات دینی مدعی می‌شوند که به جای برگزاری حج به فقرا رسیدگی شود. این حرف غلطی است، چرا که رسیدگی به فقرا در دین جای خود را دارد و حتما باید به فقرا هم رسیدگی شود ولی این امر به معنی تعطیل کردن دیگر دستورات دینی مانند حج نیست. باید توجه داشت که اهمیت یک مسئله دینی را باید از دین اسلام برداشت کرد، نه اینکه بر اساس سلیقه انفاق به فقرا را بالاترین کار و حتی بالاتر از حج بدانیم. با مراجعه به روایات مختلف درمی‌یابیم که فریضه حج با دستورات دینی دیگری مانند

انفاق در راه خدا همسنگ و برابر نیست. به عنوان مثال، در این زمینه لازم است به روایات ذیل از

کتاب شریف اصول کافی توجه فرمایید که مرحوم کلینی چنین نقل می‌کند:

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمزَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عِ إِيَّيْ أَحْجُّ سَنَةً وَ شَرِيكِي سَنَةً قَالَ مَا يَمْنَعُكَ مِنَ الْحَجِّ يَا إِبْرَاهِيمُ قُلْتُ لَا أَتَفَرَّغُ لِذَلِكَ جَعَلْتُ فِدَاكَ أَتَصَدَّقُ بِخَمْسِمَائِهِ مَكَانَ ذَلِكَ قَالَ الْحَجُّ أَفْضَلُ قُلْتُ أَلْفٍ قَالَ الْحَجُّ أَفْضَلُ قُلْتُ فَأَلْفٌ وَ خَمْسِمَائِهِ قَالَ الْحَجُّ أَفْضَلُ قُلْتُ أَلْفَيْنِ قَالَ أُو فِي أَلْفَيْكَ طَوَافُ أَلْبَيْتِ قُلْتُ لَا قَالَ أُو فِي أَلْفَيْكَ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ قُلْتُ لَا قَالَ أُو فِي أَلْفَيْكَ وَ قُوفٌ بِعَرَفَةَ قُلْتُ لَا قَالَ أُو فِي أَلْفَيْكَ رَمَى الْجِمَارِ قُلْتُ لَا قَالَ أُو فِي أَلْفَيْكَ الْمَنَاسِكُ قُلْتُ لَا قَالَ الْحَجُّ أَفْضَلُ ١٥

راوی می‌گوید به امام صادق عرض کردم: یک سال من به حج می‌روم و یک سال شریکم. فرمودند: ای ابراهیم! چه چیزی تو را از حج باز می‌دارد؟ عرض کردم: قربانت گردهم! به خاطر شغلی که دارم، موفق نمی‌شوم، ولی به جای آن پانصد درهم صدقه می‌دهم. فرمودند: حج بهتر است. عرض کردم: هزار درهم؟ فرمودند: حج بهتر است. عرض کردم: دو هزار درهم؟ فرمودند: آیا در دو هزار درهم تو طواف کعبه هست؟ عرض کردم: نه. فرمودند: آیا در آن، سعی میان صفا و مروه هست؟ عرض کردم: نه. فرمودند: آیا در آن، وقوف در عرفه هست؟ عرض کردم: نه. فرمودند: آیا در آن رمی جمره‌های سه‌گانه هست؟ عرض کردم: نه. فرمودند: آیا در دو هزار درهم تو مناسک هست؟ عرض کردم: نه. فرمودند: پس در این صورت همان حج بهتر است.

چنان که در این روایت مشخص است حضرت امام صادق (ع) حج را از انفاق‌های بسیار زیاد برتر معرفی می‌کنند.

نتیجه گیری

دین اسلام برای تربیت و اصلاح پیروان خویش، دارای برخی احکام و قوانین است که برخی از این احکام به عنوان شعائر و مظاهر تجلی قدرت و عظمت اسلام این دین آسمانی تلقی می‌شوند. حج بیت الله الحرام نمونه ای از شعائر اسلام است؛ که خود دارای مناسک و افعال و ایامی است که هر

کدام از آنها به نوع خود جزو شعائر الله محسوب می شوند. همان شعائری که کسب معرفت نسبت به آنها و تعظیم و بزرگداشت آن ها نشانه تقوای قلب و مایه خیر معرفی شده است. بنابراین، باید توجه داشت که خانه خدا، نباید به هیچ بهانه‌ای، حتی صدقه و خیرات به دیگران، تعطیل و یا کم رونق شود. چرا که حج تمتع هیچ جایگزینی ندارد و برای کسانی که مستطیع میشوند واجب می گردد. اما در مورد حج مستحبی آن هم در صورت تکرار و عدم تعطیلی حج با شرایطی که جهت برقراری حج بیان شده، اگر با نرفتن ما به حج، حج کم رونق و تضعیف نمی‌شود و حضور شیعه در حج کم‌رنگ نمی‌گردد، در این شرایط می‌توان به حج نرفت و پول آن‌را در امور خیر دیگری هزینه نمود. هر چند که روایات کثیر فراوانی در این شرایط نیز دلالت بر افضلیت حج دارند. و حج راعلت برقرار ماندن مرکزیت واحدی برای تمام مسلمانان می دانند، بگونه‌ای که این مرکز الهی، هیچ‌گاه نباید تعطیل و یا تضعیف شود.

منابع

- ۱- حر (عاملی)، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ ق، وسائل الشیعه، قم، انتشارات آل البیت، ج ۱۱، ص ۱۱۳.
- ۲- طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، ۱۴۰۸ ه ق، تهذیب الأحکام، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ج ۵، ص ۲۲.
- ۳- فیض کاشانی، محمد بن حسن ابن شاه مرتضی، ۱۴۰۶ ه ق، الوافی، کتابخانه امام میر المومنین علی (ع)، چاپ اول، اصفهان، ج ۱۲، ص ۲۴۷.
- ۴- کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ ق، الکافی (ط - الاسلامیه)، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ج ۴، ص ۲۵۷.
- ۵- فیض کاشانی، محمد بن حسن ابن شاه مرتضی، ۱۴۰۶ ه ق، الوافی، کتابخانه امام امیر المومنین علی (ع)، چاپ اول، اصفهان، ج ۱۲، ص ۲۲۶.
- ۶- حر (عاملی)، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ ق، وسائل الشیعه، قم، انتشارات آل البیت، ج ۱۱، ص ۱۱۵.

- ۷- کلینی، ابوجعفر، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، الکافی (ط -الاسلامیه)، دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ج ۴، ص ۲۵۹.
- ۸-یزدی، طباطبائی، محمد کاظم، ۱۴۲۲ ه ق، العروۃ الوثقی مع تعالیق الإمام الخمینی، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ اول، تهران، ص ۶۸۹.
- ۹- خمینی، روح الله، تحریر الوسيله، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، کتاب حج، ج ۱، ص ۴۲۳.
- ۱۰- موسوی خمینی، روح الله، ۱۳۸۳ه ق، حج در کلام و پیام امام خمینی (ره)، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، تهران، ص ۷۱.
- ۱۱- طوسی، ابو جعفر، محمد بن حسن، ۱۴۰۸ ه ق، تهذیب الأحکام، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ج ۵، ص ۲۰.
- ۱۲- مجلسی، محمد باقر، ۱۴۱۰ه ق، بحار الانوار، موسسه الطبع والنشر، چاپ اول، بیروت، ج ۹۶، ص ۲۱.
- ۱۳- قمی، صدوق، محمد بن علی بابویه، ۱۴۱۳ ه ق، من لا یحضره الفقیه، دفتر انتشارات وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، قم، ج ۲، ص ۳۶.
- ۱۴- طباطبائی بروجردی، حسین، ۱۳۸۰ ش، جامع احادیث الشیعه، مهر، تهران، ج ۱۰، ص ۲۵۳.
- ۱۵- اصفهانی، مجلسی دوم، محمد باقر بن محمد تقی، ۱۴۰۴ ه ق، مرآه العقول فی شرح اخبار آل الرسول، دار الکتب الإسلامیه، چاپ دوم، تهران، ج ۱۷، ص ۱۴۱.